

УДК 811.111'01'366.52

Н. В. Садовник-Чучвага – аспірант Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

### Особливості сегментної структури родової концептосфери в сучасних британських творах жанру фентезі (квантитативний аспект)

*Роботу виконано на кафедрі германського, загального і порівняльного мовознавства факультету іноземних мов ЧНУ ім. Ю. Федьковича*

У статті досліджено особливості сегментної структури родової концептосфери в сучасних британських творах жанру фентезі за допомогою квантитативних методів.

**Ключові слова:** концептосфера, картина світу, концептуальний сегмент, міфологема, вибіркове розходження частот.

Садовник-Чучвага Н. В. Особенности сегментной структуры родовой концептосферы в современных британских произведениях жанра фэнтези (квантитативный аспект). В статье исследуются особенности сегментной структуры родовой концептосферы в современных британских произведениях жанра фэнтези при помощи квантитативных методов.

**Ключевые слова:** концептосфера, картина мира, концептуальный сегмент, мифологема, выборочное расхождение частот.

Sadovnyk-Chuchvaha N. V. Peculiarities of the Segment Structure of the Conceptual System of Gender in the Modern British Works of Fantasy (Quantitative Aspect). The article outlines the peculiarities of the segment structure of the conceptual system of gender in the modern British works of fantasy with the help of quantitative methods.

**Key words:** conceptual system, worldview, conceptual segment, selective divergence of frequencies.

**Постановка наукової проблеми та її значення.** Реконструкція матеріальної та духовної культури етносу на основі мовних даних є одним із перспективних напрямів сучасних лінгвістичних студій. Поліпарадигматичність сучасного мовознавства робить можливим комплексний підхід до вивчення національних мов, культур і міфів як знакових систем. Звернення до цієї теми зумовлене своєчасністю дослідження характеру кореляції між типом мислення, культурою та мовними засобами відтворення універсальних категорій в етнокультурному аспекті. Проявляються такі кореляції в системах концептів, що репрезентують певну картину світу. **Актуальність** дослідження визначається інтересом до історичних проблем моделювання концептуальної картини світу і стимулюється увагою до змін у мові.

*Концептуальна картина світу* визначається як інформаційна система, що складається зі знань, уявлень, вірувань та є результатом пізнання людиною навколишнього світу, інтерпретації, позначення й утримання у свідомості його властивостей у вигляді певної сітки понять, структурованої як концептуальні сфери-локуси (В. З. Дем'янков, Ю. М. Караулов, О. С. Кубрякова). Закоріненість національної концептуальної картини світу в системі архетипних образів дає можливість розглядати її як *міфологічно орієнтовану* [2, 8]. Міфологічна концептуальна картина світу є концептуальною базою для створення *концептуальної картини умовного світу* в сучасних британських творах жанру фентезі [2, 12].

Сучасний міждисциплінарний підхід до вивчення явищ мови та мовлення дає змогу реконструювати *міфологічний фрагмент концептуальної картини світу* соціуму на основі аналізу семантичних і лінгвокогнітивних особливостей одиниць, що вербалізують концепти-міфологеми й реалізують міфологічні сценарії. Однак, незважаючи на значну кількість праць, присвячених міфологічному компоненту культури, сутність процесу номінації та його специфіка в контексті міфологічного типу культури є недостатньо вивченими. На сучасному етапі поступу людства, маркованому явищем *реміфологізації*, міф як частина національної картини світу постає засобом пізнання й категоризації навколишнього середовища [1, 101]. **Мета** нашого дослідження – вивчити комплексно зв'язки між фрагментом концептуальної картини світу та його відображенням у мовній картині світу на різних рівнях сегментної структури родової концептосфери.

**Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження.** Побудова й організація уявного світу в сучасних творах жанру фентезі відбувається на міфологічних засадах. У модельованому світі детально розбудовуються всі аспекти його космогонії, онтології та аксіології в перспективі відносно зміненого концептуально-культурного фокусу. Тому віртуальний світ постає епістеміологічним варіантом бачення реального світу, тобто альтернативним світом. Більше того, цей альтернативний світ є водночас нереальним у випадку сприйняття його крізь фільтр раціонального «здорового глузду», але й цілком реальним унаслідок того, що в його контексті «здоровий глузд» набуває іншої якості. Таким чином, визначальною характеристикою фентезі-світу є цілковитий реалізм абсолютно нереального світу, що й робить його нереальність відносною. Підґрунтям такого уявного світу постає певна національна міфологічна традиція, на основі концептуальної матриці якої твориться космогонія, теогонія й історія уявного світу [2, 10].

Зазначений уявний світ, що постає як сукупний результат когнітивної діяльності автора тексту та національно-культурного досвіду соціуму, є вторинним щодо реального, даного нам у відчуттях та емпірично пізнаного світу. Вигаданий світ є відокремленим від реальності, але водночас нерозривно з нею пов'язаним. У міфологічному світі, залежно від його концептуально-семантичного фокусу, постають декілька модальних систем. Модифікація модального компонента можливого світу приводить до появи підсвітів – світу людей, світу традиційних міфічних істот, світу уявних міфічних істот тощо [3, 48].

Номінативні одиниці текстів жанру фентезі загалом відповідають своїм давньоанглійським аналогам за семантикою та образним потенціалом. Однак вони відрізняються за обсягом, оскільки актуалізують у своєму значенні сукупність сем, детерміновану дією концептуальної картини уявного світу, яка вбирає окремі компоненти давньоанглійської картини світу та включає елементи сучасної британської концептуальної картини світу й інших національних картин світу. Одиниці вторинної номінації, що втілюють набір базових концептів-міфологем у сучасних британських творах жанру фентезі, є екстралінгвістично (міфологічно) вмотивованими. В умовах асоціативно-образного мислення, притаманного міфологічній свідомості, номінація набуває лінгвокреативного характеру.

Базовим концептом, представленим практично в будь-якій культурі та відображенням її культурно-мовними одиницями, є концепт роду (мовну категорію роду ми визначаємо як систему поділу лексичних одиниць на чоловічий, жіночий і середній роди за сукупністю певних лексичних та граматичних ознак). Досліджені номінації були згруповані в сегменти за відповідними ознаками. *Сегмент* у цьому випадку розуміється як структурна складова частина концептосфери. Отож, концепти, котрі входять до складу концептосфери, існують не хаотично, а упорядковуються в сегменти, що дає можливість, на наш погляд, повніше описати об'єкт, який вивчається. Сегменти виділяються умовно і мають дифузні кордони [6, 8]. На цьому етапі дослідження наше завдання – прослідкувати особливості сегментної структури родової концептосфери у фентезі-творах різних авторів.

Комплексне дослідження родової концептосфери спонукало до комбінування різних лінгвістичних методів дослідження. Хоча лінгвістичні методи спрямовані на дослідження лише мовних явищ, продуктів мовлення та мовленнєвої діяльності, останнім часом досить популярне вкраплення методів інших наук, зокрема математики, у лінгвістику. Такі методи отримали назву *квантитативні* методи в лінгвістиці [5, 110]. Точні розрахунки дають змогу обмежити суб'єктивний характер лінгвістичних досліджень і одержати достовірні й обґрунтовані результати.

Наявність значущих відношень устанавлюємо за допомогою критерію  $\chi^2$ . Цей критерій визначає наявність відповідностей і розбіжностей між розподілом частот аналізованих величин. Найпоширеніша формула для підрахунку  $\chi^2$  така:

$$\chi^2 = \sum \frac{(O - E)^2}{E}, \quad (1);$$

де  $O$  – фактичні величини,  $E$  – теоретично очікувані [5, 120; 4, 88].

Для інтерпретації результатів обчислення потрібно встановити значущість одержаної суми  $\chi^2$ . Кількість ступенів свободи  $df$  для багатопільних таблиць вираховують за формулою:

$$df = (r - 1)(c - 1), \quad (2);$$

де  $r$  – кількість рядків у таблиці,  $c$  – кількість стовпчиків [5, 120; 4, 89].

Значення суми  $\chi^2$  при різній кількості ступенів свободи подають у спеціальних таблицях [5, 137–138; 4, 172].

Сума  $\chi^2$  дає змогу встановити лише наявність зв'язку та відмежувати стандартні зв'язки від нестандартних, а ступінь і характер зафіксованих зв'язків можна встановити за допомогою коефіцієнта взаємної спряженості Чупрова  $K$ . Для багатопільних таблиць коефіцієнт  $K$  обчислюють за формулою:

$$K = \sqrt{\frac{\chi^2}{N\sqrt{(r-1)(c-1)}}, \quad (3);$$

де  $N$  – загальна кількість спостережень,  $r$  – кількість горизонтальних рядків таблиці,  $c$  – кількість вертикальних колонок таблиці [5, 123; 4, 91].

Коли одержані величини суми  $\chi^2$  перевищують критичні при визначених ступенях свободи, у статистиці прийнято відкидати так звану нульову гіпотезу (наприклад, щодо відсутності розбіжностей між певними рядами частот). Що більше емпіричні величини відхиляються від теоретичних, то вища сума  $\chi^2$ .

Лексичні одиниці, які репрезентують родову концептосферу сучасних міфопоетичних творів, вибирали методом суцільної вибірки з текстів трьох авторів – Дж. Толкіна (*The Lord of the Rings, The Hobbit, The Silmarillion, The Children of Hurin*), К. Льюїса (цикл *The Chronicles of Narnia* (сім романів)) та Т. Пратчетта (*The Colour of Magic, The Light Fantastic, Sourcery, Eric, Interesting Times, The Last Continent, The Last Hero*). Загальний обсяг слововживань у проаналізованих нами текстах становить 1 817 715 одиниць; у межах цієї вибірки було зафіксовано 23506 прикладів уживання маркованих родом номінацій. Аналізовані лексичні одиниці підлягали лематизації, тобто всі іменники, незалежно від того, у якій формі вони вживалися в тексті, зафіксовано у формі, яка прийнята в словниках.

Розглянуті номінації виражають концепти, об'єднані на основі певних ознак у 16 сегментів (у дужках подається їх частотність): ГЕРОЙ/ВОЇН (1249), ВЛАДА (4766), МІЖСОБИСТІСНІ СТОСУНКИ (1513), СІМЕЙНО-РОДИННІ СТОСУНКИ (2849), сегмент СОЦІАЛЬНИЙ СТАТУС (138), сегмент РІД ЗАНЯТЬ (2115), РЕЛІГІЙНА СФЕРА (511), САКРАЛЬНА СФЕРА (348), МІФІЧНА ІСТОТА (2148), МАГІЯ (1792), ОСУД (540), ПРИРОДНІ ЯВИЩА/ПРОЦЕСИ (981), МІСЦЕ ПРОЖИВАННЯ (193), ПОДОРОЖ (320), ПОЗНАЧЕННЯ ОСІБ ЗА СТАТТЮ (3978), РЕШТА (65). Останній сегмент об'єднує номінації, що за своїми концептуальними ознаками не ввійшли до жодного іншого сегмента.

Проте визначення частоти вживання лексичних одиниць не є достатнім, адже в цьому випадку ми не знаємо, чи дійсно частота вживання сегментів у тому чи іншому жанрі суттєво перевищує деяку теоретично очікувану величину. Тому для достовірного квантитативного аналізу даних ми використовуємо описаний вище критерій  $\chi^2$ -квадрат ( $\chi^2$ ). Якщо вибіркоче розходження частот дає величину  $\chi^2$ , що не перевищує 3,84 при  $df = 1$ , то вимірювані розходження частот вважаються випадковими. Якщо вибіркочві дані при  $df = 1$  більші від величини 3,84, то розходження частот визнається суттєвим, тобто таким, що вказує на певні закономірні явища. На основі цих даних ми встановлюємо, у яких сегментах середній рід використовується частіше, ніж у інших.

Для дискурсу Дж. Толкіна було зафіксовано статистично значущу суму у восьми сегментах: СІМЕЙНО-РОДИННІ СТОСУНКИ ( $\chi^2 = 799,88 / K = 0,18$ ), ПОДОРОЖ ( $\chi^2 = 398,32 / K = 0,13$ ), ВЛАДА ( $\chi^2 = 306,04 / K = 0,11$ ), МІЖСОБИСТІСНІ СТОСУНКИ ( $\chi^2 = 268,75 / K = 0,11$ ), ГЕРОЙ/ВОЇН ( $\chi^2 = 74,99 / K = 0,06$ ), ОСУД ( $\chi^2 = 63,97 / K = 0,05$ ), МІФІЧНА ІСТОТА ( $\chi^2 = 11,58 / K = 0,02$ ), МІСЦЕ ПРОЖИВАННЯ ( $\chi^2 = 6,92 / K = 0,02$ ).

Для дискурсу К. Льюїса було зафіксовано статистично значущу суму в шести сегментах: СОЦІАЛЬНИЙ СТАТУС ( $\chi^2 = 252,84 / K = 0,10$ ), ПРИРОДНІ ЯВИЩА/ПРОЦЕСИ ( $\chi^2 = 180,93 / K = 0,09$ ), ПОЗНАЧЕННЯ ОСІБ ЗА СТАТТЮ ( $\chi^2 = 126,31 / K = 0,07$ ), ВЛАДА ( $\chi^2 = 88,27 / K = 0,06$ ), МІЖСОБИСТІСНІ СТОСУНКИ ( $\chi^2 = 12,08 / K = 0,02$ ), СІМЕЙНО-РОДИННІ СТОСУНКИ ( $\chi^2 = 10,99 / K = 0,02$ ).

Для дискурсу Т. Пратчетта було зафіксовано статистично значущу суму в шести сегментах: МАГІЯ ( $\chi^2 = / K = 0,23$ ), САКРАЛЬНА СФЕРА ( $\chi^2 = 676,28 / K = 0,17$ ), РІД ЗАНЯТЬ ( $\chi^2 = 658,18 / K = 0,17$ ), РЕЛІГІЙНА СФЕРА ( $\chi^2 = 416,69 / K = 0,13$ ), ПОЗНАЧЕННЯ ОСІБ ЗА СТАТТЮ ( $\chi^2 = 299,27 / K = 0,11$ ), МІФІЧНА ІСТОТА ( $\chi^2 = 6,88 / K = 0,02$ ).

Визначимо сегменти, що виявили найбільше розходження частот для кожного автора. Для Дж. Толкіна це сегмент СІМЕЙНО-РОДИННІ СТОСУНКИ, для К. Льюїса – сегмент СОЦІАЛЬНИЙ СТАТУС, для Т. Пратчетта – сегмент МАГІЯ.

**Висновки та перспективи подальших досліджень.** Бачимо, що автори виявляють і певні подібності у вживанні номінацій, і відмінності. Найбільш подібні тексти Дж. Толкіна та К. Льюїса (у них два спільні сегменти – СІМЕЙНО-РОДИННІ СТОСУНКИ та МІЖСОБИСТІСНІ СТОСУНКИ), хоча можемо помітити, що для романів Дж. Толкіна обидва сегменти показують набагато більшу величину  $\chi^2$ , ніж для циклу К. Льюїса. Один спільний сегмент у текстах Дж. Толкіна та Т. Пратчетта (МІФІЧНА ІСТОТА), тексти Т. Пратчетта та К. Льюїса теж мають лише один спільний сегмент (ПОЗНАЧЕННЯ ОСІБ ЗА СТАТТЮ).

Звернемо увагу також на те, що деякі частотні сегменти, наприклад, ГЕРОЙ/ВОЇН для Т. Пратчетта, РІД ЗАНЯТЬ для Дж. Толкіна чи МІФІЧНА ІСТОТА для К. Льюїса не перевищили 3,84 у своїх значеннях  $\chi^2$ . Однак відсутність зафіксованих статистично значущих сум для таких сегментів свідчить не про те, що їх номінації не були важливими чи частотними, а лише про те, що їх частота вживання не перевищує теоретично очікуваних величин.

Перспективним є виявлення закономірностей вживання маркованих родом одиниць для кожного роду та для різних способів його вираження.

#### Список використаної літератури

1. Колесник О. С. Концепт «Потойбіччя» в англійській мовній картині світу: діахронічний аспект / О. С. Колесник // Вісн. Житомир. держ. у-ту ім. І. Франка. – № 27. – Житомир : ЖДУ, 2006. – С. 100–104.
2. Колесник О. С. Мовні засоби відображення міфологічної картини світу: лінгвокогнітивний аспект (на матеріалі давньоанглійського епосу та сучасних британських художніх творів жанру фентезі) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 / О. С. Колесник ; Київ. нац. лінгв. ун-т. – К., 2003. – 20 с.
3. Колесник О. С. Особливості дискурсивних стратегій і тактик у модальному аспекті альтернативного міфологічного фентезі-світу / О. С. Колесник // Наук. вісн. ЧНУ : зб. наук. пр. – Вип. 231 : Германська філологія. – Чернівці : Рута, 2004. – С. 47–57.
4. Левицкий В. В. Квантитативные методы в лингвистике / В. В. Левицкий. – Черновцы : Рута, 2004. – 190 с.
5. Левицкий В. В. Семасиология / В. В. Левицкий. – Винница : Нова книга, 2006. – 512 с.
6. Палаева И. В. Гендерная концептосфера в картине мира среднеанглийского периода : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 / И. В. Палаева ; Дальневосточ. гос. ун-т. – Владивосток, 2005. – 16 с.

Статтю подано до редколегії  
30.03.2012 р.

УДК 811.111:81'371

В. Л. Сергієнко – асистент кафедри іноземних мов  
Прикарпатського національного університету  
імені Василя Стефаника

### Вербальний склад концептів *PRIDE* і *NOBILITY* у кількісній репрезентації їх компонентів (на матеріалі англійської художньої прози кінця XIX ст.)

Роботу виконано на кафедрі іноземних мов  
ПНУ ім. В. Стефаника

Статтю присвячено дослідженню номінативного поля лексико-семантичної структури концептів *PRIDE* і *NOBILITY* та кількісному підрахунку елементів, що вербалізують його сегменти.

**Ключові слова:** концепт, метод польового моделювання, номінативне поле, кількісний аналіз.

Сергієнко В. Л. Вербальный состав концептов *PRIDE* и *NOBILITY* в количественной репрезентации их компонентов (на материале английской художественной прозы конца XIX века.). Статья посвя-